

تأثیر پاندمی کرونا - کووید ۱۹ بر پیش بینی رشد تولید ملی سال ۱۳۹۹

سیدمحمد موسی مطلبی

دانشجوی دکترای اقتصاد و عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی
smotalebi@gmail.com

چکیده

شناخت آثار پاندمی کووید ۱۹ بر اقتصاد ایران به‌ویژه بر تولید ناخالص ملی و رشد، اهمیت زیادی برای ارائه راه‌حل‌های برون‌رفت دارد. در این مقاله برای شناخت مسئله، روش تحلیلی با استفاده از سناریونویسی به کار گرفته شده است. بر این اساس در چهار سناریو، تولید ناخالص ملی و رشد در سال ۱۳۹۹ با در نظر گرفتن اثرات کووید ۱۹ و فرض ثبات سایر شرایط برآورد شده است. نتایج نشان می‌دهد که تولید با فرض ثبات سایر شرایط در بهترین سناریو دارای رشدی معادل $4/17$ - درصد خواهد بود. در بدترین سناریو، رشد می‌تواند تا $17/5$ - درصد کاهش یابد. در دو سناریوی بینابین، رشد $7/5$ - درصد و $15/82$ - درصد برای اقتصاد ایران رقم خواهد خورد. بر اساس سناریوهای ارائه‌شده، دو عامل سیاست‌گذاری دولت و سلامت عمومی جامعه از اهمیت زیادی برخوردار است بنابراین پیشنهاد می‌شود: نخست اینکه دولت در سیاست‌گذاری‌های خود به‌ویژه در جبران آسیب‌های واردشده بر ساختارهای اقتصاد، دقت کارشناسی لازم را انجام دهد. دوم اینکه با تلاش در افزایش سرمایه اجتماعی، درجه عمل به توصیه‌های سلامت عمومی را بالا برده، همچنین عملکرد اقتصاد در کشور را بهبود بخشد.

واژه‌های کلیدی: رشد اقتصادی، کووید ۱۹، پاندمی، تولید ناخالص ملی و اقتصاد ایران.

مقدمه

از روزهای آخر سال ۲۰۱۹ که خبر پدیدار شدن ویروس کرونا در چین به گوش همگان رسید، تاکنون که شیوع گسترده و سریع آن موجب پدید آمدن پاندمی کووید ۱۹ شده است، شمار زیادی از مردم کشورهای مختلف را مبتلا کرده و تعداد زیادی را نیز به کام مرگ کشانده است. از همان آغاز شیوع بیماری، آثار اقتصادی آن به دلیل اهمیت چین در اقتصاد جهانی بررسی و تحلیل شده است. اهمیت آن به این سبب است که چین به عنوان یکی از مهم‌ترین ارکان زنجیره تأمین تولید جهانی ایفای نقش می‌کند و اختلال در چرخه فعالیت‌های اقتصادی چین و قطع ارتباط آن با دنیا در این ایام، گمانه‌های زیادی را برای کاهش تولید ناخالص جهانی مطرح کرد (مرکز پژوهش‌های سیاست اقتصادی، ۱۳۹۸: ۵).

پس از آنکه این ویروس به یک پاندمی تبدیل شد و بسیاری از کشورها به ویژه کشورهای غربی درگیر آن شدند، اقتصاد جهانی دچار رکود بزرگی شده و روزبه‌روز به گستره آن افزوده می‌شود. این رکود بزرگ که به تعبیر برخی، بزرگ‌ترین رکود در نود سال گذشته است (مطلق، ۱۳۹۹)، بسیاری از ابعاد اقتصاد از جمله بازارهای کالا و خدمات، بازارهای مالی و پولی و بازار کار را تحت تأثیر قرار داده است. بسیاری از کسب و کارها دچار تعطیلی شده و بیکاری گسترده‌ای همه‌جا را فرا گرفته است. بر اساس گزارش سازمان بین‌المللی کار، ترکیب شاغلان در بخش‌های مختلف اقتصادی در نمودار زیر ارائه شده است. به نسبتی که این بخش‌ها بر اثر کووید ۱۹ دچار آسیب می‌شوند، به همان نسبت شاغلان این بخش‌ها با مشکل تعلیق بیکاری و یا دریافت نکردن دستمزد مواجه می‌شوند. بسیاری از بخش‌های اقتصادی اکنون در تأمین مالی و جوه نقد برای هزینه‌های ثابت خود و جوه سرمایه دچار مشکل شده و به دلیل این ناتوانی به اخراج نیرو کار مبادرت کرده‌اند و ممکن است دچار ورشکستگی شوند.

شکل ۱- نمودار کارگرانی که اکنون مشغول به کار نیستند؛ بر آورد اثر بحران کووید ۱۹ بر خروجی اقتصاد؛ درصد اشتغال بر حسب بخش‌های اقتصادی، آوریل ۲۰۲۰

(سازمان بین‌المللی کار، ترجمه شده از نشریه اکونومیست، ۱۱ آوریل ۲۰۲۰)

وضعیت متأثر از شیوع کووید ۱۹ که در بالا توصیف شد، در کشورهای منطقه نیز بسته به میزان درگیری با ویروس، کم و بیش به شکل‌های متفاوتی وجود

دارد. کشور ایران نیز چنین شرایطی را دارد که اکنون رتبه آن از نظر ابتلا، چین را - که گفته می‌شود سرچشمه اصلی ویروس است - پشت سر گذاشته و پس از ترکیه که بیشترین آمار ابتلا در بین کشورهای آسیایی را دارد، در رتبه دوم قرار دارد. از این رو ضروری است آثار پاندمی کووید ۱۹ بر اقتصادی که از پیش نیز به دلیل تحریم‌ها دچار رکود گسترده شده است، مورد مطالعه قرار گرفته، برای رهایی آن از بحران‌های پیش رو به طور آگاهانه سیاست‌گذاری مناسب کرد. با توجه به گستردگی آثار کووید ۱۹ در ابعاد مختلف، در این مقاله تلاش می‌شود با اشاره به ابعاد آثار اقتصادی به‌ویژه ابعاد آن بر بخش‌های مختلف اقتصادی، آثار آن بر تولید ناخالص ملی بررسی شود. برای این منظور پس از تبیین شرایط موجود و پیش‌بینی‌های صورت گرفته، با استفاده از سناریوهای مطرح شده، آثار شیوع کووید ۱۹ بر تولید ناخالص ملی کشور در سال ۱۳۹۹ تحلیل و میزان آن در هر سناریو متأثر از کووید ۱۹ پیش‌بینی می‌شود. در پایان نیز راهکارهایی برای هدایت وضعیت اقتصادی کشور به سمت بهترین سناریو ارائه می‌شود.

روش پژوهش

این مقاله برای دستیابی به هدف خود، اندازه‌گیری آثار شیوع کووید ۱۹ بر تولید ناخالص داخلی و رشد اقتصادی کشور، از روش تحلیلی با به کارگیری سناریو استفاده می‌کند. بنابراین در آغاز به دلیل نبود داده‌های آماری مناسب، آثار کووید ۱۹ را با استفاده از منابع موجود در مقالات و گزارش‌های پژوهشی، نشریه‌ها، خبرگزاری‌ها و گفت‌وگوهای صاحب‌نظران و مجریان تحلیل می‌کند. پس از آن بر اساس چهار سناریوی با احتمال بالاتر از سناریوهایی که مکنزی طراحی کرده، به میزان تولید ناخالص داخلی و رشد اقتصادی متأثر از کووید ۱۹ در هر سناریو می‌پردازد (McKinsy & company, 2020, 3 april).

پیشینه پژوهش

مرکز پژوهش‌های مجلس در گزارشی، عملکرد اقتصادی سال ۱۳۹۷ را بیش از هر چیز متأثر از وضعیت تحریم‌های آمریکا پس از خروج این کشور از برجام و نوع واکنش اقتصادی ایران دانسته و ضمن شناسایی کانال‌های مستقیم و کوتاه‌مدت تحریم بر عملکرد بخش حقیقی و تولید در سال ۱۳۹۷، متناسب با زمان‌بندی اعلام شده برای تحریم‌ها، در دو سناریوی متفاوت، آثار تحریم بر رشد اقتصادی و رشد بخش‌های اصلی را برآورد کرده است. دلیل اصلی تفاوت این دو سناریو،

در همکاری نسبی یا عدم همکاری اروپا با ایران در روبه‌رو شدن با تحریم‌های آمریکاست. در این گزارش با در نظر گرفتن این دو سناریوی پیش‌بینی شده در سال ۱۳۹۷، رشد اقتصادی ایران در یک سناریو ۰/۵- و در سناریوی دیگر ۲/۸- درصد پیش‌بینی شده است (عبداللهی و موسوی نیک، ۱۳۹۷).

رویترز در نظرسنجی از بیش از پنجاه اقتصاددان به پیش‌بینی اقتصاد جهان در پنج سناریو پرداخته است. در یک سناریوی خوش‌بینانه، بازگشت اقتصاد V شکل خواهد بود که در آن یک رشد سریع و به میزان رکود فعلی در اقتصاد تجربه می‌شود. کاهش GDP جهان در ماه‌های آوریل و ژوئن/ اردیبهشت و خرداد امسال احتمالاً در مقیاسی است که برای دهه‌ها دیده نشده است. با این حال محرک‌های پولی و مالی می‌توانند به جبران سریع آن کمک کنند. بر این اساس انتظار می‌رود با شروع مجدد فعالیت‌های اقتصادی، کاهش GDP جهانی که در نیمه اول سال جاری میلادی رخ داده، در دو فصل بعدی جبران شود.

در سناریوی دوم، حرکت اقتصاد در مسیر U شکل خواهد بود که بهبود اقتصادی بیش از دو فصل به طول می‌انجامد. با توجه به اینکه زیان این بحران در مقایسه با زیان اقتصاد جهان با بحران مالی سال‌های ۲۰۰۸-۲۰۰۹ سریع‌تر و عمیق‌تر است، این سناریو برای بهبود اقتصادی محتمل‌تر شمرده شده است. بنابراین تأثیر توقف فعالیت‌های اقتصادی تا مدتی پس از بازگشایی ادامه می‌یابد، چون بازگشایی فعالیت‌های اقتصادی به تدریج انجام خواهد شد، فاصله‌گذاری اجتماعی ادامه خواهد یافت و صنعت گردشگری همچنان تحت تأثیر ویروس کرونا خواهد بود. سناریو سوم، گذر از دو مسیر نزولی برای بهبود اقتصادی است. کاهش محدودیت و توقف فعالیت‌های اقتصادی در ابتدا می‌تواند سطح تولید را ارتقا دهد، اما ممکن است آثار بیکاری و ورشکستگی بنگاه‌های اقتصادی، سرعت‌گیر ارتقای سطح تولید باشند و در نتیجه در مسیر بازگشت اقتصاد به روند قبلی خود باید از دو روند نزولی عبور کند. احتمال این موضوع در صورتی که موج دیگری از ابتلا به کرونا به وجود آید، نیز وجود دارد. اگر توقف فعالیت‌ها در سال جاری ادامه یابد، این احتمال بیشتر خواهد شد و در نتیجه اقتصاد در یک مسیر W شکل از رکود فعلی خارج خواهد شد.

سناریوی بدبینانه بهبود اقتصادی نیز چهارمین سناریو است. در این سناریو پیش‌بینی می‌شود که سقوط شدید رشد اقتصادی تا مدت‌ها بهبود نیابد. برای چنین اتفاقی باید شیوع ویروس کرونا، صعودی باشد و تعطیلی‌ها و محدودیت‌ها برای دوره طولانی‌تری ادامه یابد. البته احتمال وقوع چنین سناریویی دور از ذهن

است، زیرا شهر ووهان چین بعد از حدود دو ماه تعطیلی، به حالت عادی بازگشت. با این حال احتمال وقوع این سناریو در اقتصادهای نوظهوری که توانایی استفاده از محرک‌های قابل توجه اقتصادی را ندارند و بیشتر متکی بر صادرات کالاهای تجاری هستند، بیشتر است.

آخرین سناریو، بازگشت به اقتصاد به سبک نایکی است. در این صورت پس از تجربه سقوط شدید رشد اقتصادی، اقتصاد آرام آرام و به تدریج به حالت عادی بازمی‌گردد؛ زیرا محدودیت‌های پیش روی بنگاه‌های اقتصادی، با سرعت کمتری نسبت به اجرای آنها، حذف می‌شوند. با توجه به اینکه مخارج مصرف‌کنندگان احتمالاً به دلیل افزایش میل به پس‌انداز و نیز محدودیت فرصت‌های سرمایه‌گذاری، کاهش خواهد یافت، به نظر می‌رسد بازگشت بهبود اقتصادی بعد از کرونا به آهستگی انجام شود (ایرنا پلاس، اردیبهشت ۱۳۹۹).

محمودی و احراری (۱۳۹۲) بر اساس نگرش‌های جدید معطوف به دیدگاه‌های نهادی و در نقطه مقابل اندیشه‌های حاکم بر الگوهای رشد نئوکلاسیکی به اثر رشد جمعیت بر رشد اقتصادی پرداخته‌اند. آنها با بهره‌گیری از تلفیق و الگوریتم ژنتیک، رشد تولید ناخالص داخلی را بر اساس دو متغیر رشد GMDH شبکه عصبی جمعیت و باروری، الگوسازی و پیش‌بینی کرده‌اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که:

۱. متغیر رشد جمعیت، تأثیر مضاعف بر رشد اقتصادی دارد.

۲. رشد اقتصادی، علت کوتاه‌مدت (علیت غیر خطی) رشد جمعیت است.

مبتنی بر سه سناریوی حد پایین، متوسط و بالای پیش‌بینی رشد جمعیت سازمان ملل و سناریوی افزایش آهسته باروری کل، شامل چهار متغیر وقفه‌های اول و دوم رشد جمعیت و باروری، رشد اقتصادی پیش‌بینی شده است. نتایج نشان می‌دهد که بهترین عملکرد پیش‌بینی مربوط به الگوی سناریوی حد پایین جمعیت و سناریوی افزایش آهسته باروری کل است.

مشکانی و همکاران (۱۳۹۰)، هدف بررسی اثرات افزایش هزینه آموزش بر سرمایه انسانی و رشد اقتصادی را با استفاده از یک مدل تعادل عمومی محاسبه کرده‌اند. آنها بر مبنای آمار و اطلاعات اقتصادی سال ۱۳۸۰ و نیز ماتریس حسابداری اجتماعی همان سال، سه سناریوی متفاوت برای رشد هزینه آموزش در نظر گرفته‌اند و اثرات آن بر سرمایه انسانی و رشد اقتصادی را برآورد کرده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که افزایش ۵۰ درصد هزینه آموزش در دوره اول و دوره دوم به ترتیب ۳/۸۱ درصد و ۵/۴ درصد سرمایه انسانی را افزایش می‌دهد و نیز رشد اقتصادی را به ترتیب ۷/۳ ۵/۸ درصد افزایش می‌دهد.

آثار اقتصادی کووید ۱۹ بر اقتصاد جهانی

۱- رشد اقتصادی در جهان

صندوق بین‌المللی، رشد اقتصادی سالانه کشورهای مختلف در جهان را به طور دوره‌ای برآورد و پیش‌بینی می‌کند. در آخرین پیش‌بینی این صندوق، پس از پدیدار شدن پاندمی کووید ۱۹ ارائه شده است. میزان این پیش‌بینی و تغییرات آن در جدول ۱ آمده است. این صندوق پس از بازبینی در برآورد پیشین خود، رشد اقتصاد جهان را ۰/۶- درصد پیش‌بینی کرده است که نسبت به پیش‌بینی پیشین، ۶/۴- درصد تغییر را نشان می‌دهد. در این گزارش، اقتصاد ایران در سال ۲۰۲۰، رشد ۶/۰- درصد را تجربه خواهد کرد.

۲- چرخه تجارت

بر اساس پیش‌بینی سازمان تجارت جهانی به دلیل تأثیرات شیوع ویروس کووید ۱۹ بر فعالیت‌های اقتصادی در سراسر جهان، تجارت جهانی کالا در سال ۲۰۲۰ بین ۱۳ تا ۳۲ درصد کاهش خواهد داشت. سازمان‌های بین‌المللی برآورد می‌کنند که در سال ۲۰۲۱، این رکود در تجارت جهانی بهبود یابد که این امر بستگی به کارایی سیاست‌های تجاری در مقابل این پدیده و مدت زمان پایداری این رکود دارد. بر اساس گزارش سازمان تجارت جهانی، تمامی مناطق جهان، کاهش دورقمی تجارت را در سال جاری میلادی تجربه خواهند کرد؛ هرچند صادرات منطقه آمریکای شمالی و آسیا آسیب بیشتری دیده است.

بر اساس این پیش‌بینی‌ها، تجارت در بخش‌هایی که زنجیره ارزش پیچیده‌تری دارند، به‌ویژه محصولات الکترونیک و خودروسازی‌ها، کاهش بیشتری خواهد داشت. همچنین خدمات بازرگانی ممکن است به دلیل این بیماری و محدودیت‌های حمل‌ونقل و سفر مستقیماً تحت تأثیر بیشتری قرار گیرد. همچنین اکنون ۷۹ کشور، صادرات محصولات بهداشتی و گیاهات خوراکی را ممنوع کرده‌اند و ۵۷ کشور هم به علت نیاز به کالاهای اساسی و بهداشتی، واردات این اقلام را تسهیل کرده‌اند. همچنین بسیاری از کشورها، محدودیت‌هایی برای واردات از کشورهایی که ویروس کرونا در آن شیوع بیشتری داشته، اعمال کرده‌اند و برخی کشورها نیز به دلیل نیاز داخلی خود، محدودیت‌های صادراتی برای اقلام کالاهای اساسی و محصولات بهداشتی و پزشکی اعمال کرده‌اند. همچنین محدودیت تردد مسافر و تبعاً محدودیت تردد رانندگان کامیون‌ها در برخی کشورها و لغو پروازها، همه و همه موجب کاهش تجارت بین‌الملل شده است (اتاق ایران، ۱۳۹۹/۱/۲۳).

جدول ۱- چشم انداز رشد اقتصادی کشورهای مختلف جهان در سال ۲۰۲۰-۲۰۲۱

کشور / منطقه	۲۰۱۹	۲۰۲۰	تغییر نسبت به گزارش قبلی (اکتبر ۲۰۱۹)	
			۲۰۲۱	۲۰۲۰
ایران	-۷/۶	-۶/۰	۳/۱	-۶/۰
جهان	۲/۹	-۳/۰	۵/۸	-۶/۴
اقتصادهای توسعه یافته	۱/۷	-۶/۱	۴/۵	-۷/۸
ایالات متحده	۲/۳	-۵/۹	۴/۷	-۸/۰
آلمان	۰/۶	-۷/۰	۵/۲	-۸/۲
انگلیس	۱/۴	-۶/۵	۴/۰	-۷/۹
فرانسه	۱/۳	-۷/۲	۴/۵	-۸/۵
ایتالیا	۰/۳	-۹/۱	۴/۸	-۹/۶
اسپانیا	۲/۰	-۸/۰	۴/۳	-۹/۸
اقتصادهای نوظهور در حال توسعه	۵/۵	۱/۰	۸/۶	-۵/۰
چین	۶/۱	۱/۲	۹/۲	-۴/۶
هند	۴/۲	۱/۹	۷/۴	-۵/۱
روسیه	۱/۳	-۵/۵	۳/۵	-۷/۴
عربستان سعودی	۰/۳	-۲/۳	۲/۹	-۴/۵
خاورمیانه و آسیای مرکزی	۱/۲	-۲/۸	۴/۰	-۵/۷

(دنیای اقتصاد: فروردین ۱۳۹۹)

تولید ناخالص داخلی و رشد اقتصادی در ایران پیش از پاندمی کووید ۱۹

بر اساس گزارش پژوهشی مرکز آمار ایران، عملکرد واقعی اقتصاد در نه ماهه سال ۱۳۹۸ نشان می‌دهد که تولید ناخالص داخلی به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰ در نه ماهه سال ۱۳۹۸ به رقم ۵۰۰۴۱۳۴ میلیارد ریال با نفت و ۴۳۰۴۷۸۹ میلیارد ریال بدون احتساب نفت رسیده است. در حالی که رقم یادشده در مدت مشابه سال قبل با نفت، ۵۴۱۳۴۳۷ میلیارد ریال و بدون نفت، ۴۳۰۳۵۳۰ میلیارد ریال بوده که نشان از رشد ۷/۶- درصدی تولید ناخالص داخلی با نفت و صفر درصدی تولید ناخالص داخلی بدون نفت در نه ماهه سال ۱۳۹۸ دارد. نتایج یادشده حاکی از آن است که در نه ماهه سال ۱۳۹۸، رشته فعالیت‌های گروه کشاورزی ۳/۲، بخش استخراج نفت خام و گاز طبیعی ۳۷-، گروه صنایع و معادن (بدون نفت) ۲ و گروه خدمات ۲۰- درصد نسبت به نه ماهه سال قبل رشد داشته است.

بر اساس داده‌های جدول ۲ و ۳، پیش‌بینی نرخ رشد سال ۱۳۹۸ پژوهشکده آمار نشان می‌دهد که در سال ۱۳۹۸، نرخ رشد تولید ناخالص داخلی با نفت به ۷/۲- درصد و نرخ رشد تولید ناخالص داخلی بدون نفت به صفر درصد خواهد رسید. همچنین پیش‌بینی شده است که در سال ۱۳۹۸، رشته فعالیت‌های گروه کشاورزی ۳ درصد، بخش استخراج نفت خام و گاز طبیعی ۳۷-، گروه صنایع و معادن (بدون نفت) ۲/۲ و گروه خدمات ۰/۱- درصد نسبت به سال قبل رشد داشته باشد (مرکز آمار، ۱۳۹۸).

محاسبات فصلی در مرکز آمار ایران در سطح ۴۲ رشته فعالیت به صورت تجمیع شده در قالب گروه کشاورزی شامل زیربخش‌های زراعت و باغداری، دامداری، جنگل‌داری و ماهی‌گیری، گروه صنعت شامل زیربخش‌های استخراج نفت خام و گاز طبیعی، استخراج سایر معادن، صنعت، تأمین آب، برق و گاز طبیعی و ساختمان است و گروه خدمات شامل زیربخش‌های عمده و خرده‌فروشی، فعالیت‌های خدماتی مربوط به تأمین جا و غذا، حمل و نقل، انبارداری، پست، اطلاعات و ارتباطات، فعالیت‌های مالی و بیمه، مستغلات، کرایه و خدمات کسب و کار و دام‌پزشکی، اداره امور عمومی و خدمات شهری، آموزش، فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان و مددکاری اجتماعی و سایر خدمات عمومی، اجتماعی، شخصی و خانگی است.

۱- رشد اقتصادی (تولید ناخالص داخلی)

بر اساس گزارش بالا، رشد تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های ثابت با روش تولید و با مبنای محاسبه مجموع ارزش افزوده رشته فعالیت‌های مختلف اقتصادی برای سال‌های ۱۳۹۶ تا نهمه ۱۳۹۸ و پیش‌بینی آن برای سال ۱۳۹۸ در جدول ۳ آورده شده است.

جدول ۲- تولید ناخالص داخلی و ارزش افزوده رشته فعالیت‌های اقتصادی کشور به قیمت‌های ثابت (سال پایه: ۱۳۹۰)

سال / فصل	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۷_۱	۱۳۹۷_۲	۱۳۹۷_۳	۱۳۹۷_۴	۱۳۹۸_۱	۱۳۹۸_۲	۱۳۹۸_۳
گروه کشاورزی	۴۴۶,۳۳۵	۴۲۹,۷۰۵	۸۹,۱۹۰	۱۳۶,۷۰۸	۱۳۷,۵۵۵	۷۶,۲۵۲	۹۲,۴۵۶	۱۴۵,۸۲۰	۱۳۵,۶۲۷
کشاورزی	۴۲۶,۱۲۸	۴۱۶,۲۴۲	۸۵,۸۲۴	۱۳۴,۱۶۵	۱۳۵,۰۱۱	۶۶,۱۴۵	۸۰,۱۱۲	۱۴۲,۲۹۸	۱۲۸,۷۰۲
ماهیگیری	۲۰,۲۰۷	۲۳,۴۶۲	۳,۳۶۷	۲,۵۴۲	۲,۵۴۴	۱۰,۱۰۷	۱۲,۸۰۹	۳,۴۴۲	۶,۹۲۵
گروه صنایع و معادن	۳,۳۷۸,۷۸۶	۳,۰۵۹,۰۵۲	۸۲۱,۱۶۷	۸۳۶,۷۷۵	۶۵۷,۹۱۷	۷۳۳,۱۹۲	۱,۹۲۹,۰۹۲	۶۵۴,۶۶۵	۶۴۵,۵۷۹
معادن	۱,۷۱۷,۲۸۲	۱,۴۸۸,۸۲۶	۴۴۱,۴۰۱	۴۴۶,۷۷۶	۲۹۴,۶۷۵	۳۰۵,۹۸۴	۷۷۰,۳۵۴	۲۷۰,۰۹۲	۲۵۲,۹۱۴
استخراج نفت و گاز طبیعی	۱,۶۲۱,۳۴۵	۱,۳۹۲,۱۵۵	۴۱۷,۰۵۴	۴۲۲,۲۴۸	۲۷۰,۶۰۴	۲۸۲,۲۴۹	۶۹۹,۳۴۵	۲۴۶,۵۸۹	۲۲۳,۶۲۱
سایر معادن	۹۵,۹۳۷	۹۶,۶۸۰	۲۴,۳۴۶	۲۴,۵۲۸	۲۴,۰۷۱	۲۲,۷۲۵	۷۱,۰۰۹	۲۳,۵۰۴	۲۲,۷۸۹
صنعت	۹۲۳,۰۶۱	۸۶۳,۵۱۶	۲۲,۰۰۳	۲۲۰,۰۷۶	۲۰۹,۴۲۸	۲۱۴,۰۰۹	۶۲۴,۴۹۶	۲۱۱,۹۱۱	۲۰۷,۴۴۱
تأمین آب، برق و گاز طبیعی	۵۲۴,۵۰۷	۵۰۱,۷۷۷	۱۲۰,۰۹۷	۱۱۴,۸۶۷	۱۱۲,۱۰۱	۱۵۴,۷۱۲	۲۷۲,۷۸۴	۱۱۹,۴۵۸	۱۲۸,۲۶۱
ساختمان	۲۱۳,۹۲۵	۲۰۴,۹۲۳	۴۹,۶۶۶	۵۵,۰۵۶	۴۱,۷۱۲	۵۸,۴۸۸	۱۶۰,۳۵۹	۵۲,۲۰۴	۶۰,۹۲۳
گروه خدمات	۳,۶۴۶,۴۹۲	۳,۶۵۵,۴۱۲	۹۰۷,۵۹۲	۹۲۸,۲۶۵	۸۹۸,۱۲۷	۹۱۱,۴۲۸	۲,۷۲۸,۵۷۰	۹۰۶,۹۱۲	۸۹۲,۱۹۰
عمده و خرده‌فروشی، فعالیت‌های خدماتی مربوط به تأمین جا و غذا	۹۲۸,۱۲۳	۸۷۲,۳۰۲	۲۱۷,۳۷۵	۲۲۳,۱۹۸	۲۱۴,۷۹۴	۲۰۶,۹۲۵	۶۲۷,۸۵۶	۲۰۴,۵۲۵	۲۲۴,۰۶۲
حمل و نقل، انبارداری، پست، اطلاعات و ارتباطات	۶۲۳,۳۳۰	۶۲۴,۱۶۶	۱۵۴,۶۶۵	۱۶۱,۵۲۲	۱۵۶,۴۲۶	۱۶۱,۵۲۲	۴۷۷,۴۹۸	۱۶۱,۲۱۵	۱۵۹,۵۷۵
فعالیت‌های مالی و بیمه	۲۰۱,۹۱۷	۱۹۲,۷۶۹	۴۹,۱۱۲	۴۸,۷۲۷	۴۲,۷۴۹	۵۱,۱۸۱	۱۴۰,۶۸۶	۶۸,۸۲۷	۴۵,۰۹۶
مستغلات، کرایه و خدمات کسب و کار و دام‌پزشکی	۱,۰۱۲,۱۰۶	۱,۰۲۹,۶۲۶	۲۵۸,۶۶۶	۲۶۰,۵۴۴	۲۵۲,۳۸۴	۲۵۸,۰۰۲	۸۰۲,۹۹۸	۲۷۴,۸۹۹	۲۵۲,۶۹۹
اداره امور عمومی و خدمات شهری، آموزش، فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان و سایر خدمات عمومی، اجتماعی، شخصی و خانگی	۸۱۵,۶۹۷	۸۵۸,۷۳۰	۲۱۰,۸۸۲	۲۱۵,۰۶۸	۲۱۴,۴۰۵	۲۱۸,۲۷۴	۶۲۷,۷۴۲	۲۰۶,۹۰۱	۲۰۹,۲۴۶
جمع ارزش افزوده رشته‌فعالیت‌ها	۷,۴۷۱,۶۱۴	۷,۱۵۴,۱۶۹	۱,۸۲۷,۹۴۹	۱,۹۱۱,۷۴۷	۱,۶۹۳,۶۰۰	۱,۷۲۰,۸۷۲	۵,۰۵۲,۵۵۵	۱,۶۵۵,۰۲۴	۱,۶۷۲,۴۰۶
خالص مالیت بر واردات	۲۳,۸۱۱	۱۲,۸۲۸	۱,۸۹۷	۴,۱۵۵	۱,۰۷۶	۲,۹۷۲	۱۳,۹۵۲	۱۰,۲۱۲	۱۹,۲۱۲
محصول ناخالص داخلی (به قیمت بازار)	۷,۴۹۵,۴۲۵	۷,۱۴۱,۳۳۰	۱,۸۲۶,۰۵۲	۱,۹۰۷,۵۹۲	۱,۶۸۲,۸۴۰	۱,۷۲۴,۸۴۶	۵,۰۰۴,۱۲۴	۱,۶۶۱,۰۸۲	۱,۶۵۴,۱۹۲
محصول ناخالص داخلی (بدون نفت)	۵,۸۷۴,۰۸۰	۵,۷۴۹,۱۷۵	۱,۴۰۸,۹۹۸	۱,۴۵۵,۳۴۴	۱,۴۱۲,۲۲۶	۱,۴۴۲,۵۹۷	۴,۳۰۴,۷۸۹	۱,۳۹۴,۴۹۲	۱,۴۰۵,۰۸۸

(مرکز آمار ایران، فروردین ۱۳۹۹)

بررسی ارزش افزوده بخش استخراج نفت خام و گاز طبیعی طی سال‌های مختلف نشان می‌دهد که در فصولی که رشد بخش نفت نسبت به میانگین رشد سایر بخش‌ها بیشتر باشد (مانند دوران اوج صادرات نفتی در سال ۱۳۹۵ پس از اجرایی شدن برجام)، رشد تولید ناخالص داخلی با نفت نسبت به تولید ناخالص داخلی بدون نفت بیشتر خواهد بود. بنابراین رشد منفی قابل توجه بخش استخراج نفت خام و گاز طبیعی از فصل پاییز سال ۱۳۹۷ تا فصل جاری، منجر به کاهش رشد تولید ناخالص داخلی با نفت نسبت به تولید ناخالص داخلی بدون نفت شده است. نتایج نشان می‌دهد که بخش استخراج نفت و گاز طبیعی در نه‌ماهه سال ۱۳۹۸ معادل ۳۷- درصد رشد داشته که حدود ۷/۵۸- واحد در رشد ۷/۶- واحدی تولید ناخالص داخلی در نه‌ماهه سال ۱۳۹۸ مشارکت دارد. رشد پیش‌بینی شده برای این بخش در سال ۱۳۹۸، معادل ۳۷- درصد است. برای مقایسه، بر اساس جدول ۳ و نمودار ۲ ترسیم شده است که در آن، میزان رشد هر یک از بخش‌ها در سال‌های ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۸ نشان داده شده است.

جدول ۳- رشد تولید ناخالص ملی و ارزش افزوده رشته‌های عمده اقتصادی به قیمت ثابت ۱۳۹۰

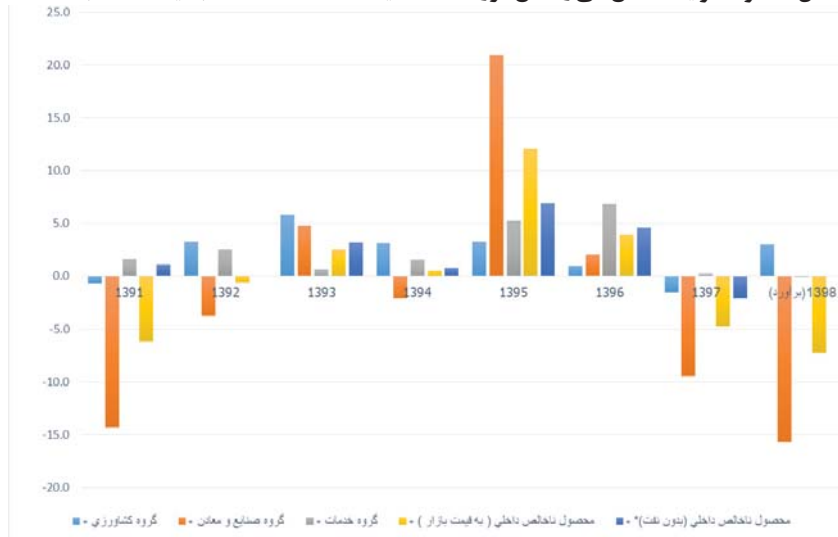
سال / فصل	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸
گروه کشاورزی	-۰.۷	۲.۲	۵.۳	۲.۲	۲.۲	۱.۰	-۱.۵	۲.۰
گروه صنایع و معادن	-۱۴.۲	-۲.۷	۴.۸	-۲.۱	-۲.۹	۲.۰	-۹.۵	-۱۵.۷
استخراج نفت و گاز طبیعی	۲۷.۵	-۲.۱	-۰.۲	-۰.۷	۲۵.۰	۱.۵	-۱۴.۱	-۲۷.۰
سایر معادن	۲۲.۰	۲.۷	۱۳.۰	۲۵.۸	۲.۵	۲.۸	-۰.۸	-۲.۶
صنعت	۷.۷	-۷.۷	۱۳.۰	۸.۹	۶.۵	۲.۶	-۶.۵	-۲.۲
تأمین آب، برق و گاز طبیعی	-۸.۴	۷.۵	۱۳.۴	۴.۲	۲۴.۲	-۰.۲	-۴.۲	۷.۷
ساختمان	-۱۲.۲	-۷.۶	-۹.۵	-۴.۱	-۱۱.۶	۲.۷	-۴.۲	۹.۶
گروه خدمات	۱.۶	۲.۶	-۰.۷	۱.۶	۵.۲	۰.۲	-۰.۲	-۰.۱
عمده و خرده فروشی، فعالیتهای خدماتی مربوط به تأمین جا و غذا	-۲.۲	-۲.۲	۲.۷	۲.۲	۴.۴	۴.۷	-۶.۰	-۴.۱
حمل و نقل، اتوباداری، پست، اطلاعات و ارتباطات	-۱.۶	۲.۶	۷.۵	۱.۶	۱۰.۴	۸.۴	۱.۷	۱.۱
فعالیت‌های مالی و بیمه	۷.۰	-۱.۲	-۲.۱	۵.۷	۱۰.۸	۹.۸	-۴.۵	-۰.۷
مستغلات، کرایه و خدمات کسب و کار و دامپرستی	۱۰.۸	۱۰.۰	-۵.۶	۲.۷	۴.۶	۶.۷	۱.۷	۴.۱
خدمات شهری، آموزش، فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان و ...	۰.۵	-۰.۹	۱.۷	۱.۰	۲.۱	۷.۴	۵.۲	۲.۰
سایر خدمات عمومی، اجتماعی، شخصی و خانگی	۲.۴	۱.۱	۱.۵	۲.۴	۴.۲	۸.۸	۲.۸	-۱.۵
محصول ناخالص داخلی (به قیمت بازار)	-۶.۲	-۰.۶	۲.۶	۰.۵	۱۲.۱	۲.۹	-۴.۷	-۷.۲
محصول ناخالص داخلی (بدون نفت)*	۱.۱	-۰.۰	۲.۲	۰.۸	۶.۹	۴.۶	-۲.۱	-۰.۰

(کردبچه و دیگران، ۱۳۹۸)

اقتصاد ایران پس از پاندمی کووید ۱۹

اتاق ایران، شاخص شامخ (شاخص مدیران خرید) در اسفند ۱۳۹۸ را ۳۱/۳۹۱ و واحد اعلام کرد. این شاخص نسبت به بهمن ۹۸ بالغ بر ۱۶/۲۳ واحد معادل ۱۵/۷ درصد افت کرده است که از دورنمای رکودی اقتصاد از نظر فعالان اقتصادی حکایت دارد. شامخ صنعت نیز در این ماه ۴۲/۴۸ واحد اعلام شده که نسبت به ماه پیش از آن، ۱۳/۶۶ واحد معادل

شکل ۲- نمودار تولید ناخالص ملی و ارزش افزوده رشته فعالیت‌های عمده اقتصادی به قیمت‌های ثابت ۱۳۹۰

(بر اساس داده‌های کردبچه و دیگران، ۱۳۹۸)

۳۲/۱۵ واحد افت کرده است. بررسی روند این شاخص برای کل اقتصاد ایران در شش ماه گذشته نشان می‌دهد که این شاخص از زمان شروع استخراج تاکنون قادر نبوده است از مرز رونق و رکود یعنی رقم پنجاه واحد عبور کند و همواره در نزدیکی این خط در نوسان بوده است. بر اساس نظرسنجی انجام شده از فعالان اقتصادی در اسفندماه ۹۸، اکثریت آنها دورنمای تولید و رونق در فروردین ۹۹ را کاهشی و نامساعد برآورد کرده‌اند.

جدول ۴- شاخص مدیران خرید برای دی، بهمن و اسفند

شاخص	دی ۹۸	بهمن ۹۸	اسفند ۹۸
شاخص کل صنعت	۵۱/۶۲	۵۶/۱۲	۴۲/۲۸
مقدار تولید محصولات	۵۱/۳۷	۵۵/۳۵	۳۷/۰۹
میزان سفارشات جدید مشتریان	۵۰/۴۹	۶۰/۱۲	۴۱/۴۳
سرعت انجام و تحویل سفارش	۵۷/۳۶	۶۲/۱۵	۵۰/۵۴
موجودی مواد اولیه خریداری شده	۴۶/۳۲	۴۲/۳۶	۴۱/۰۱
میزان بکارگیری نیروی انسانی	۵۲/۷۴	۵۲/۵۴	۴۲/۰۲
قیمت خرید مواد اولیه	۷۷/۵۵	۸۵/۰۶	۷۵/۹۹
موجودی محصول نهایی در انبار	۴۹/۶۷	۴۵/۱۴	۴۲/۴۲
میزان صادرات کالا	۴۴/۹۳	۴۷/۷۸	۳۷/۰۰
قیمت محصولات تولید شده	۵۵/۳۲	۵۸/۵۴	۵۵/۳۲
مصرف حامل‌های انرژی	۶۱/۴۹	۵۹/۴۹	۴۲/۸۳
میزان فروش محصولات	۵۰/۶۲	۵۷/۸۰	۴۰/۹۶
انتظارات تولید در ماه آینده	۶۵/۷۳	۵۲/۳۸	۲۷/۵۲

همچنین در اسفند ماه از میان همه مؤلفه‌های اثرگذار شامخ، زیرشاخص انتظارات تولید در ماه آینده به کمترین مقدار رسیده که از وخامت دورنمای تولید در فروردین ۹۹ حکایت دارد. در نظرسنجی از فعالان اقتصادی کشور، رقم این زیرشاخص از ۵۳/۳۸ واحد در بهمن ۹۸ به ۲۷/۵۲ واحد در اسفند رسیده که از سقوط ۴۸ درصدی حکایت دارد (اتاق بازرگانی صنعت، معدن و کشاورزی ایران، فروردین ۱۳۹۹).

(اتاق بازرگانی صنعت، معدن و کشاورزی ایران، فروردین ۱۳۹۹)

همان‌طور که در جدول ۴ آمده است، برخی با تأیید این نکته با توجه با وضعیت رشد اقتصادی ایران در سال ۹۷ و ۹۸، کوچک شدن اقتصاد را بعید دانسته و رشد بخش کشاورزی و مسکن را در سال ۱۳۹۹ خوب ارزیابی کرده‌اند (اتاق ایران، اسفند ۱۳۹۸). در همین راستا برخی به دلیل اینکه نرخ رشد بخش صنعت و کشاورزی در سال ۱۳۹۸ با وجود تحریم‌ها مثبت شده و آمارهای رسمی حاکی از آن است که رشد تولید ناخالص داخلی در نه‌ماهه ۹۸ بدون نفت صفر بوده و رشد اقتصاد با احتساب نفت به منفی ۷/۶ درصد رسیده است، وضعیت سال ۹۹ را چندان نگران‌کننده نمی‌شمارند؛ زیرا از نظر ایشان، اثر منفی صادرات نفت و نیز کاهش صادرات بخش صنعت تخلیه شده است و رشد بخش کشاورزی را نیز با وجود بارندگی‌های مناسب، مثبت تلقی می‌کنند. در این دیدگاه، معضلات ناشی از کووید ۱۹ بر اقتصاد کشور به دلیل تجربه چین گذرا شمرده شده است (خبر آنلاین، فروردین ۱۳۹۹). برای داوری درباره این مسئله که پاندمی کووید ۱۹، بر گستره رکود در اقتصاد ایران دامن خواهد زد یا خیر، درباره ابعاد مسئله از زاویه‌های مختلف بحث می‌شود.

۱- محیط اقتصاد کلان

با توجه به رشد صفر تولید ناخالص ملی بدون نفت، منفی ۷/۶ تولید ناخالص داخلی با نفت، همچنین نرخ تورم نقطه‌به‌نقطه ۲۵ درصد و نیز کسر بودجه دولت می‌تواند چالش اصلی اقتصاد ایران در سال ۱۳۹۹ باشد. هزینه‌های تحمیل شده در اثر اپیدمی کرونا و کاهش تولید ناشی از آن می‌تواند اقتصاد را با تورم‌های بالاتر و رشدهای اقتصادی پایین‌تر مواجه کند. از بین رفتن برخی از مشاغل و یا کاهش شدید درآمد در برخی از بخش‌ها باعث کاهش رشد اقتصادی می‌شود. هر چند برخی از مشاغل مانند تولیدات مواد بهداشتی و... در این بازه زمانی، رشد بالایی را تجربه می‌کنند. پاندمی کووید ۱۹، اقتصاد را هم با شوک طرف عرضه و هم شوک طرف تقاضا مواجه کرده است. کاهش عرضه نیروی کار و تأمین مواد اولیه تولید از یکسو باعث کاهش تولید شده و از سوی دیگر موجب کاهش تقاضا می‌شود. تعطیلی کسب‌وکارها، تعدیل نیروی کار و در نتیجه کاهش درآمد خانوار را در پی دارد که کاهش تقاضا را به وجود می‌آورد. همچنین عدم اطمینان نسبت به آینده موجب پس‌انداز بیشتر و در نتیجه کاهش بیشتر مصرف و در نتیجه کاهش تقاضا می‌شود (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۸: ۲ و ۳). این خود می‌تواند هم بر محاسبه روش هزینه تولید ناخالص ملی و هم روش ارزش افزوده آن، اثر کاهشی گذاشته، تولید ناخالص ملی را بیشتر از رکود موجود، کاهش دهد.

۲- تجارت داخلی و خارجی

در حوزه تجارت داخلی و خارجی و توزیع کالاها و خدمات پیش‌بینی شد که صادرات کشور به دلیل بستن مرزهای زمینی به کشورها کاهش یابد. کمبود اقلام و داروهای بهداشتی برای درمان و پیشگیری به دلیل گسترش روزافزون نیاز کشور و احتکار و کم‌فروشی در آغاز و افزایش قیمت آن، مشکلاتی را پدید آورد و محدودیت واردات ناشی از تحریم‌ها هم به آن دامن زد؛ ولی با تمهیدات صورت گرفته و بسیج همگانی، این مشکل برطرف شد، هر چند در بخشی از اقلام دارویی و وسایل پزشکی، هنوز کمبودهایی دیده می‌شود. در این شرایط احتمال افزایش قاچاق برخی کالاهای اساسی و لوازم بهداشتی با توجه به سیاست برخی از کشورهای همسایه در افزایش ذخیره‌سازی و سیاست‌های ارزی نیز وجود دارد (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۹: ۳).

همچنین در حوزه تجارت خارجی، مهم‌ترین شریک تجاری ایران، کشور چین است. رئیس صندوق بین‌المللی پول گفته است که اقتصاد چین در اثر گسترش ویروس کرونا در فصل اول سال جاری میلادی ضربه خواهد خورد و از سیاست‌گذاران کشورهای مختلف خواسته است تا توجه داشته باشند که اقداماتی سریع برای مقابله با این بحران را در دستور کار خود قرار دهند. با این حال برخی بر این باورند که در بلندمدت و در سال ۲۰۲۰، روند غیر معمولی در حوزه اقتصاد به خاطر ویروس کرونا با چین به وجود نخواهد آمد (حریری، ۱۳۹۹).

۳- درآمد ارزی

پاندمی کووید ۱۹، آثار خود را بر بازار ارز نیز گذاشته است. از یکسو تقاضای نفت و قیمت آن ناشی از رکود حاصل از پاندمی کووید ۱۹ کاهش شدیدی یافته است؛ از دیگر سو کاهش شدید شاخص بورس‌های جهانی و قیمت نفت، قیمت محصولات خام و مواد اولیه را به عنوان بخش عمده‌ای از صادرات غیر نفتی کشور کاهش داده است. سهم زیاد مواد خام و اولیه در صادرات غیر نفتی و برعکس سهم کم واردات آن با فرض کمتر بودن تعدیل کاهشی قیمت کالاهای نهایی از قیمت کالاها و مواد اولیه، توازن صادرات غیر نفتی و واردات کشور را به نفع واردات تغییر داده و موجب کاهش منابع ارزی شده است. دیگر اینکه با وجود پاندمی کووید ۱۹ در ایران و کشورهای همسایه و در نتیجه محدود شدن صادرات کشور به این مقاصد صادراتی، منابع ارزی را دچار کمبود کرده است. افزون بر این تراز درآمد گردشگری خارجی و مخارج سفرهای ایرانیان به خارج، اگر به نفع سفر ایرانیان بر هم خورده است، می‌تواند موجب کاهش درآمد ارزی کشور

شده باشد (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۸: ۳). در این رابطه گفته می‌شود که صادرات ارزی ایران در اسفندماه ۱۳۹۸ نسبت به ماه مشابه ۱۳۹۷، حدود ۳۰ درصد کاهش یافته است (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۹: ۲).

۴- بازارهای مالی

به طور کلی تحولات بازار سرمایه در تأثیرپذیری از پاندمی کووید ۱۹ از دو بُعد قابل بررسی است: نخست، اثرگذاری بر پارامترهای اقتصادی و مالی بنگاه‌های موجود در بازار سهام مانند فروش، تولید و سودآوری بنگاه‌ها و دیگری اثرگذاری بر معاملات سهام بنگاه‌ها در بازار سرمایه. بنابراین پیش‌بینی این بوده است که ماندگاری و ویروس کووید ۱۹ در کشور و کشورهای همسایه در بررسی بازار سرمایه بسیار بااهمیت است؛ به این معنا که ماندگاری کم آن، اثرات مالی و اقتصادی اندکی داشته، به منزله یک شوک هیجانی تلقی شده، سبب کاهش شاخص به طور موقت می‌شود و با از بین رفتن آن، بازار به مسیر خود بازمی‌گردد. در حالی که ماندگاری زیاد آن، پارامترهای اصلی تعیین ارزش قیمت سهام یا جریان نقدی آتی بنگاه‌ها و سودآوری را تحت تأثیر قرار می‌دهد که شامل:

- کاهش و توقف صادرات محصولات به دلیل بسته شدن مرزها یا ممنوعیت واردات از سایر کشورها و در نتیجه کاهش تولید، فروش و درآمد
- کاهش تولید محصولات به دلیل کاهش عرضه مواد اولیه از سایر بنگاه‌ها
- کاهش تولید محصولات به دلیل کاهش نیروی انسانی (کاهش شیفت کاری و یا تعطیلی موقت کارخانه‌ها)

همه این موارد می‌تواند منجر به کاهش تولید، درآمد و سود شرکت‌ها شود و در پایان به کاهش ارزش قیمت سهام در بازار و کاهش شاخص بازار سرمایه نیز بینجامد. اما تاکنون بازار سرمایه هیچ شوکی را از پاندمی کووید ۱۹ دریافت نکرده است که می‌تواند ناشی از ویژگی‌های ساختاری بازار سرمایه و عوامل دیگری نظیر سیاست‌گذاری‌ها در این بازار باشد. البته در این زمینه نمی‌توان عوامل انتظاری سوددهی این بازار مانند سیاست عرضه سهام شرکت‌های دولتی مانند شستا را نادیده گرفت.

البته به طور منطقی اثر پاندمی کووید ۱۹ بر برخی صنایع دارویی و مواد خوراکی که نقش مهمی در بازار سرمایه دارند، متفاوت است. در برخی صنایع دارویی، افزایش فروش محصولات را به دلیل افزایش تقاضای بازار درآمد و سود افزایش می‌دهد. برخی صنایع غذایی نیز با افزایش تقاضا مواجه می‌شوند و درآمد و سودآوری آنها افزایش می‌یابد. افزایش تقاضا می‌تواند ناشی از

ترجیح محصولات کارخانه‌ای در مقابل فله‌ای و غیر استاندارد، هراس از عدم دسترسی به مواد غذایی به دلیل قرنطینه و نیز احتمال کاهش شیفتهای کاری یا تعطیلی کارخانه‌ها و کاهش تولید محصولات سالم و بهداشتی ایجاد شود (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۹: ۴ و ۵).

با وجود این آثار، به نظر می‌رسد رشد ۷/۲- تولید ناخالص ملی و رشد صفر تولید ناخالص داخلی بدون نفت در پیش‌بینی مرکز آمار که بدون در نظر گرفتن آثار پاندمی کووید ۱۹ برآورد شده است، عمق بیشتری یابد. حتی می‌توان پیش‌بینی کرد که آثار این کاهش رشد در سال ۱۳۹۹ نیز ادامه یابد و رشد تولید ناخالص داخلی در این سال نیز از پیش‌بینی‌ها کاهش بیشتری یابد. برای بررسی بیشتر این موضوع در ادامه به آثار پاندمی کووید ۱۹ بر بخش‌های مختلف اقتصاد کشور پرداخته می‌شود.

بخش‌های اقتصادی متأثر از پاندمی کووید ۱۹

نتایج برخی بررسی‌ها نشان می‌دهد که بخش خدمات با توجه به کاربرد بودن و داشتن بالاترین سهم یعنی حدود ۵۰ درصد در تولید ناخالص داخلی ایران، بیشترین آسیب را از ویروس کرونا دیده و خواهد دید. هر چند برخی فعالیت‌ها چون عرضه محصولات بهداشتی، شوینده و سلولزی، میوه‌فروشی و عطاری رشد داشته است، سهم آنها در ارزش افزوده و اشتغال قابل توجه نیست و نمی‌تواند تأثیر منفی بخش خدمات بر رشد تولید ناخالص داخلی و اشتغال را جبران کند. بخش صنعت هر چند کمتر دچار مشکل شده، با وجود شوک‌های مثبت و منفی نفتی، سطح کلان اقتصاد، چالش‌های تأمین مالی و دیگر شوک‌های برون‌زا، نوسانات بیشتری را تجربه کرده و علاوه بر رشد منفی در سال ۱۳۹۸، انتظار می‌رود در سال ۱۳۹۹ نیز با رشد منفی مواجه شود. انتظار می‌رود کشاورزی در سال جاری، وضعیت اشتغال و تولید خود را حفظ کند و حتی بهبود دهد (دنیای اقتصاد، فروردین ۱۳۹۹).

هر چند گسترش ویروس کرونا، تولید کشور را از هر دو سمت عرضه و تقاضا با شوک منفی مواجه کرده است. در سمت تقاضا، بسیاری از فعالیت‌ها با کاهش تقاضا مواجه شده‌اند و از ناحیه شوک منفی تقاضا، دسته فعالیت‌های بسیاری در اقتصاد ایران دچار مشکل شده و تا آستانه تعطیلی پیش رفته‌اند. فعالیت‌های صنایع مواد غذایی مانند رستوران‌ها، تالارها، طبخ‌ها، باغ‌تالارها، سفره‌خانه‌ها، کافی‌شاپ‌ها و... با کاهش فروش محصولات در بازه ۵۰ تا ۹۰ درصدی مواجه و حتی در مواردی تعطیل شده‌اند. فعالیت‌های حوزه گردشگری شامل: تأمین جا، غذا و آشامیدنی‌ها، هتل‌ها و سایر مراکز اقامتی و فعالیت‌های زیرمجموعه

آنها تعطیل شده‌اند. گروه حمل و نقل بنا بر اظهار نظر صنوف، کاهش حداقل ۵۰ درصدی عرضه را تجربه کرده‌اند. فعالیت‌های فرهنگی شامل: سالن‌های تئاتر و نمایش، باشگاه‌های ورزشی، موزه‌ها، ساختمان‌ها و اماکن تاریخی، کتابخانه‌ها، شهربازی‌ها و سایر فعالیت‌های سرگرمی و تفریحی به طور کامل تعطیل شده‌اند و کاهش درآمد ۱۰۰ درصدی داشته‌اند. فعالیت‌های آموزشی شامل مدارس، مهدکودک‌ها، دانشگاه‌ها و سایر فعالیت‌های آموزشی به طور کامل به تعطیل شده‌اند. گروه پوشاک در همه زیرگروه‌ها نیز به دلیل کاهش تقاضا تا پایان سال ۱۳۹۸، کاهش فروش حداقل ۵۰ درصدی را به ثبت رسانده‌اند. فعالیت‌های دیگر مانند آجیل، خشکبار و سایر محصولات خوراکی و تولید شیرینی، بیسکویت و کیک نیز با کاهش بیش از ۵۰ درصد فروش سال را به پایان رسانده‌اند. این نگرانی وجود دارد که با توجه به برگزار نشدن مراسم سال نو، خسارت بیشتری را به دلیل انبار شدن مواد اولیه فاسدشدنی پذیرا شده‌اند. فعالیت‌های آرایشگاه‌های زنانه و مردانه، شست‌وشو و خشکشویی، گرمابه، سالن‌های سونا و ماساژ، نظافت ساختمان و نظافت صنعتی و مکانیکی‌ها و تعمیرکاران خودرو نیز کاهش تقاضای بیش از ۵۰ درصد داشته و یا به کلی در تعطیلی کامل به سر می‌برند (همان). محدودیت‌های تردد با کشورهای همسایه مانند عراق، ترکیه، کویت، پاکستان و ترکمنستان که گاه با بسته شدن مرزها تشدید شده، به کاهش بیشتر حجم تقاضا منجر شده است (همان).

در دوران پاندمی کووید ۱۹، کسب‌وکارهای آنلاین و استارت‌آپ‌ها به‌ویژه استارت‌آپ‌های حمل و نقلی و فعالیت‌های خدماتی تأمین غذا، سفر و گردشگری و گل و گیاه نیز دچار مشکل شده‌اند. با این حال برخی کسب‌وکارهای اینترنتی که بیشتر در حوزه بازار آنلاین کالاهای سوپرمارکتی و فیلم فعال بوده‌اند، افزایش تقاضا را تجربه کرده‌اند (همان).

به طور کلی کاهش خرید مردم از کسب‌وکارهای خُرد، اعم از تولیدی و خدماتی به‌ویژه در فصل آخر سال منتهی به فروردین ۱۳۹۹ و تقاضای هر ساله برای سال نو است. طبق گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس، حدود چهار میلیون واحد صنفی و صدها هزار واحد تولیدی کوچک و خُرد با وجود این تقاضا سرپا مانده‌اند. این مسئله می‌تواند موجبات کاهش تولید در این بخش و در نتیجه کاهش تولید ناخالص و کاهش رشد سال ۱۳۹۸ را فراهم آورد. با ادامه این روند و تعلیق قراردادهای کاری ممکن است کسب‌وکارهای زیادی به‌ویژه کسب‌وکارهای خُرد و کوچک تعطیل شود و بیکاری بیش از پیش افزایش یابد که خود موجب

ادامه کاهش تولید در سال ۱۳۹۹ و کاهش رشد اقتصادی در این سال شود (دنیای اقتصاد، فروردین ۱۳۹۹).

کسب و کارهای حوزه گردشگری داخلی و خارجی (توریسم ورودی) که یکی از موتورهای اشتغال و رشد در دوران تحریم محسوب می‌شود، عملاً تعطیل شده و چرخ این صنعت اشتغال‌زا نیز کند شده و واحدها و فعالیت‌های فراوانی در زنجیره ارزش وابسته به آن (مانند هتل‌داری، حمل و نقل، بالادستی‌ها و پایین‌دستی‌های صنعت غذا و...) آسیب دیده، حتی ممکن است کارکنان آنها، کار خود را از دست بدهند (همان). همچنین تا کسی‌های خطی و عادی، پنجاه تا هفتاد درصد و پایانه‌ها و فرودگاه‌ها، ۸۰ تا ۹۰ درصد از فعالیتشان کاسته شده است (انتخاب، فروردین ۱۳۹۹). همچنین بخش فرهنگ، هنر و رسانه کشور، خساراتی معادل ۹۷۶ میلیارد تومان دیده‌اند که در بخش فرهنگی: ۳,۴۷۵,۷۵۱ ریال، هنری: ۳,۵۰۳,۱۷۰ ریال و رسانه‌ای و تولید محتوای دیجیتال: ۲,۷۸۲,۰۰۰ ریال برآورد می‌شود (بانی فیلم، فروردین ۱۳۹۹).

همچنین با توجه به ویژگی بازار کشور که در آن اسفندماه، هم زمان فروش و هم تسویه چک‌هاست، با توجه به شیوع بیماری و تشدید محدودیت‌های تردد و سفر و...، نقد نشدن بسیاری از چک‌ها از یکسو تأمین مالی تولید برای وجوه نقد و سرمایه‌گذاری مجدد را دچار کمبود می‌کند و از دیگر سو محیط کسب و کار را هم از نظر تأمین مالی و هم سرمایه اجتماعی و اعتماد و هزینه مبادله دچار مشکل می‌کند. این هر دو می‌تواند تولید را کاهش داده، کاهش رشد پیش‌بینی شده را عمق بخشد (اتاق تهران، فروردین ۱۳۹۹؛ سهیلی و دیگران، ۱۳۹۸: ۲۱).

نمونه‌ای استانی نیز شرایط تصریح شده را تأیید می‌کند. گفته می‌شود در استان کرمان ضمن کاهش صادرات خرما و پسته، پسته بیش از ۷۰ درصد، خرما ۴۰ تا ۷۰ درصد و آبریان، دام و طیور و محصولات گلخانه‌ای کمتر از ۴۰ درصد خسارت وارد شده است. برآوردهای اولیه از خسارت اسفند و فروردین وارد شده به حوزه گردشگری برای راهنمایان گردشگری، ۲۴۰ میلیارد ریال؛ دفاتر خدمات مسافرتی، ۴۵۰ میلیارد ریال؛ هتل‌ها، مهمان‌پذیرها، اماکن اقامتی رستوران‌ها و مجتمع‌های بین‌راهی، هزار و ۲۷۰ میلیارد ریال و مؤسسات آموزشی ۵۶ میلیارد ریال بوده است. همچنین پانصد شرکت فناوری اطلاعات، سه میلیارد ریال خسارت دیده‌اند. برخی صنایع شیمیایی، تولید ماسک و صنایع غذایی رونق داشته‌اند، اما پیش‌بینی می‌شود صنایعی چون صنایع ساختمانی مانند تولید بتن، قطعات ساختمانی، پروفیل فولادی، درب و پنجره، سیمان، کاشی و سرامیک و لوله پلی‌اتیلن و نیز صنایع لبنی با مشکل دچار شوند (اتاق ایران، فروردین ۱۳۹۹).

برآورد اثر کووید ۱۹ بر تولید ناخالص داخلی

پیش‌بینی مدیریت سلامت و اقتصاد در شرایط کرونا به این بستگی دارد که ویروس چگونه گسترش می‌یابد و جامعه چگونه به شیوع آن پاسخ می‌دهد و مداخلات در حوزه سلامت و اقتصاد، چقدر کارآمد و به‌هنگام است. برای بررسی بهتر اینکه چه باید کرد، سناریوهایی را که مکنزی طراحی کرده، به کار می‌بریم. در این سناریوها، دو محور عدم قطعیت ویروس و پاسخ سلامت عمومی به آن و اثرگذاری پاسخ عمومی از یکسو و اثرات انعکاسی و پاسخ سیاستی اقتصادی و اثرگذاری سیاست اقتصادی دولتی از دیگر سو، نه سناریو را به دست می‌دهد. این سناریوها در شکل ۳ آورده شده است.

شکل ۳- سناریوها برای آثار اقتصادی شیوع کووید ۱۹؛ پاسخ سلامت عمومی و سیاست‌گذاری اقتصادی

(مک کنزی، ۱۳۹۹)

همان‌گونه که در تصویر آمده است، از میان سناریوها، پنج سناریو با احتمال کم (سناریوهای ب) و چهار سناریو با احتمال زیاد (سناریوهای الف) وجود دارد. در ادامه برای سهولت بررسی و نزدیکی به واقعیت، بحث با چهار سناریوی الف دنبال می‌شود. همان‌طور که در شکل ملاحظه می‌شود، این سناریوها عبارتند از: - الف ۱: پاسخ سلامت عمومی موفق شده، اما اقدامات برای جلوگیری از بازگشت ویروس کافی نیست. بنابراین فاصله فیزیکی به صورت منطقه‌ای برای چندین ماه ادامه می‌یابد. همچنین پاسخ‌های سیاستی تاحدودی خسارت‌ها را جبران می‌کند. بحران بانکی اجتناب‌ناپذیر بوده، سطح بهبود اقتصادی کم است. در این صورت

منحنی GDP با آهنگی کند و نوسانی در طول زمان بهبود می‌یابد و رشد اقتصادی جهشی نخواهد بود.

- الف ۲: پاسخ سلامت عمومی موفق شده، اما اقدامات برای جلوگیری از بازگشت ویروس کافی نیست. بنابراین فاصله فیزیکی به صورت منطقه‌ای برای چندین ماه ادامه می‌یابد. پاسخ‌های سیاستی از خسارت‌های ساختاری جلوگیری می‌کند. وضعیت بهبود یافته، به سطح پیش از بحران خواهد رسید. ویروس بازمی‌گردد و منحنی GDP با آهنگ تند و نوسانی در طول زمان رشد می‌کند. رشد بازمی‌گردد و جهش رشد محقق می‌شود.

- الف ۳: پاسخ قدرتمند سلامت عمومی، موفق به کنترل شیوع طی سه ماه شده است. همچنین پاسخ‌های سیاستی تا حدودی خسارت‌ها را جبران می‌کند. بحران بانکی اجتناب‌ناپذیر بوده، سطح بهبود اقتصادی کم است. ویروس وجود دارد و منحنی GDP با آهنگی آرام در طول زمان بهبود می‌یابد و رشد اقتصادی آرامی وجود خواهد داشت.

- الف ۴: پاسخ قدرتمند سلامت عمومی، موفق به کنترل شیوع طی سه ماه شده است. پاسخ‌های سیاستی از خسارت‌های ساختاری جلوگیری می‌کند. وضعیت بهبود یافته، به سطح پیش از بحران خواهد رسید. در این سناریو، ویروس وجود دارد و منحنی GDP با آهنگ تند در طول زمان رشد می‌کند و جهش رشد اقتصادی به سطوح قبلی، قوی خواهد بود.

حال برای تحلیل‌های کمی باید به هر یک از این سناریوها، عددی را نسبت داد. به عنوان نمونه، زمان را با عدد مشخص کرد و کاهش رشد را با درصد معینی تعیین کرد. اعداد نسبت داده شده بر اساس رابطه ۱ به دست می‌آید. در جدول ۵ به هر سناریو، اعدادی نسبت داده شده است. با توجه به تجربه موجود در کشور، دوره رکود دو ماه در نظر گرفته شده که با توجه به کاهش چشمگیر فعالیت‌های اقتصادی و تعطیلی بسیاری از فعالیت‌ها به ویژه بخش خدمات - که سهم ۵۰ درصدی در ارزش افزوده داشته - تولید در این دوره در سطح ۷۰ درصد در نظر گرفته شده است. با توجه به شروع فعالیت‌ها، دوره بهبود برای هر سناریو به ترتیب ۷، ۳، ۵ و ۱ در نظر گرفته شده است و سطح تولید با توجه به محدودیت‌های اعمال شده و ظرفیت‌های بازگشت به سطح پیشین، ۸۰ درصد در نظر گرفته شده است. دوره بازگشت برای هر سناریو باقی مانده ماه‌های سال در نظر گرفته شده و در سناریو الف ۱ که در آن بازگشت به سطح تولید قبل فراهم نیست، ۹۰ درصد؛ سناریو الف ۲: ۱۰۰ درصد؛ سناریو الف ۳: ۹۰ درصد و سناریو الف ۴: ۱۰۰ درصد در نظر گرفته شده است.

رابطه ۱: تولید سالانه = (۱۲/ دوره رکود * درصد تولید دوره رکود نسبت دوره پیش از کرونا) + (۱۲/ دوره بهبود * درصد تولید دوره بهبود نسبت دوره پیش از کرونا) + (۱۲/ دوره بازگشت * درصد تولید دوره بازگشت نسبت دوره پیش از کرونا)

جدول ۵- چرخه اقتصادی و درصد تولید هر دوره نسبت به دوره پیش از شیوع کووید ۱۹

نام سناریو	دوره رکود (ماه)	درصد تولید اقتصادی دوره رکود نسبت به دوره پیش از کووید ۱۹	دوره بهبود	درصد تولید دوره بهبود نسبت به دوره پیش از کووید ۱۹	دوره بازگشت به سطح پیش از کووید ۱۹	درصد تولید دوره بازگشت به سطح پیش از کووید ۱۹	درصد تولید سال ۱۳۹۹ نسبت به دوره پیش از کووید ۱۹
الف ۱	۱	۷۰	۷	۸۰	۴	۹۰	۸۲/۵
الف ۲	۱	۷۰	۳	۸۰	۸	۱۰۰	۹۲/۵
الف ۳	۱	۷۰	۵	۸۰	۶	۹۰	۸۴
الف ۴	۱	۷۰	۱	۸۰	۱۰	۱۰۰	۹۶

(منبع: محاسبات پژوهش)

با توجه به جدول ۲، ارزش افزوده بخش‌های عمده اقتصادی و نتایج جدول ۵ و با فرض ثابت بودن سایر شرایط، میزان ارزش افزوده در سال ۱۳۹۸ از رابطه ۲ به دست می‌آید.

رابطه ۲: برآورد تولید ناخالص داخل ۱۳۹۸ = (تولید ناخالص داخلی ۱۳۹۷ * برآورد رشد اقتصادی (۱۳۹۸) + تولید ناخالص داخلی ۱۳۹۷

$$\text{برآورد تولید ناخالص داخل } ۱۳۹۸ = ۷۱۴۱۳۳۰ + (-۷/۲ * ۷۱۴۱۳۳۰) = ۷۱۴۱۳۳۰$$
 تولید ناخالص ملی سال ۱۳۹۹ در هر سناریو بر اساس رابطه ۳ محاسبه می‌شود:
 رابطه ۳: تولید ناخالص ملی ۱۳۹۹ سناریو الف = (برآورد تولید ناخالص ۱۳۹۸ * درصد تولید نسبت به دوره پیش از کرونا در سناریو)

با توجه به رابطه ۳، نتایج برآورد تولید ناخالص داخلی سال ۱۳۹۹ ناشی از ویروس کووید ۱۹ در چهار سناریو در جدول ۶ ارائه شده است. در این روش باید دقت شود که سایر عوامل مؤثر بر تولید ناخالص ملی در نظر گرفته نشده است. به این معنی که عوامل شتاب‌دهنده رشد مانند بهره‌وری، سرمایه‌گذاری، نوآوری و... یا عوامل مانع رشد مانند تحریم‌ها و... در این روند محاسبه نشده است. به عبارت دیگر این روش، میزان کاهش تولید و رشد ناشی از ویروس کووید ۱۹ را در سناریوهای مختلف نشان می‌دهد.

جدول ۶- تولید ناخالص ملی و رشد اقتصادی هر سناریو

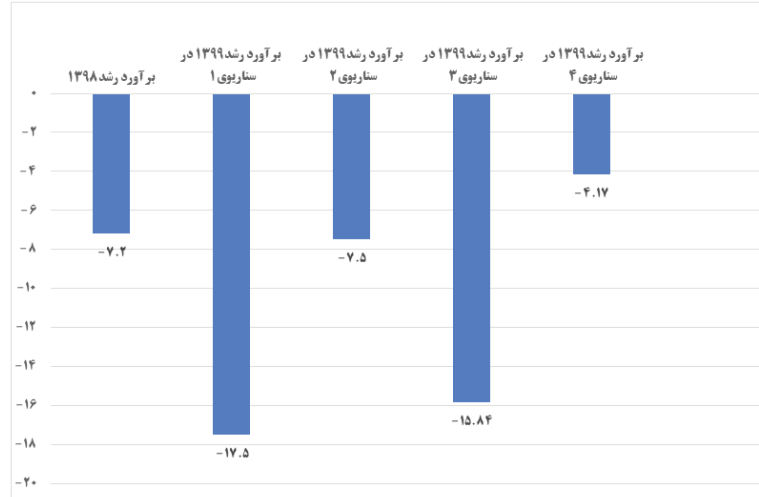
نام سناریو	درصد تولید در سال ۱۳۹۹ نسبت به دوره پیش از کرونا	تولید ناخالص داخلی ۱۳۹۹	رشد اقتصادی ۱۳۹۹
الف ۱	۸۱	۵۴۶۷۴۰۲,۲۴۸	-۱۷/۵
الف ۲	۹۰	۶۱۳۰۱۱۷,۶۷۲	-۷/۵
الف ۳	۸۲,۵	۵۵۷۷۸۵۴,۱۹	-۱۵/۸۲
الف ۴	۹۳	۶۳۵۱۰۲۲,۸۱۳	-۴/۱۷

(محاسبات پژوهش)

همان‌طور که در جدول ۶ ملاحظه می‌شود، در صورتی که پاسخ سلامت عمومی به ویروس قوی باشد و سیاست-گذاری دولت به خوبی بتواند خسارت‌ها را جبران کند (سناریوی الف ۴)، کاهش تولید ناشی از ویروس کووید ۱۹ حداقل بوده، تنها به کاهش تولید و رشد ۴/۱۷- درصد خواهد شد. در بدترین سناریو که پاسخ سلامت عمومی مؤثر، ولی جلوگیری از بازگشت ویروس ناکافی است و سیاست‌گذاری دولت تا حدودی خسارت‌ها را جبران می‌کند (سناریوی الف ۱)، تولید ناخالص داخلی تا سطح رشد ۱۷/۵- درصد تنزل خواهد کرد. همچنین در صورتی که پاسخ سلامت عمومی قوی باشد و طی سه ماه شیوع کنترل شود، ولی سیاست‌های دولت تا حدودی خسارت‌ها را جبران کند (سناریوی الف ۳)، سطح تولید ناخالص ملی به رشد ۱۵/۸۲- درصد خواهد رسید. در یک سناریوی دیگر (سناریوی الف ۲) که پاسخ سلامت عمومی مؤثر و اقدامات برای جلوگیری کافی نبوده است و فاصله‌گذاری اجتماعی در برخی مناطق لازم است برقرار باشد، ولی دولت به طور کارآمدی خسارت‌های ساختاری را جبران کرده است، تولید ناخالص داخلی تنها سطح رشد ۷/۵- درصد را تجربه خواهد کرد.

نتایج سناریوهای الف ۲ و الف ۴ نشان می‌دهد که دخالت مناسب دولت در حمایت از اقتصاد و سیاست‌گذاری مناسب به خوبی می‌تواند وضعیت اقتصاد را به نقطه اولیه بازگرداند. این در حالی است که در سناریوهای دیگر که دولت به خوبی نمی‌تواند خسارت‌ها را جبران کند، اقتصاد به وضعیت پیشین خود باز نخواهد گشت. در نمودار ۴، وضعیت تولید در سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۹ آورده شده است. همان‌طور که در این نمودار مشاهده می‌شود، روند تولید در سال ۱۳۹۹ در چهار سناریو ترسیم شده است.

شکل ۴- نمودار رشد تولید ناخالص داخلی برآورد ۱۳۹۸ و پیش‌بینی ۱۳۹۹ برای چهار سناریو

پیشنهاد‌های سیاستی

کسب و کارهای خدماتی کوچک و متوسط حدود چهل درصد تولید ناخالص داخلی در حال حاضر با مشکلات گسترده‌ای در گردش مالی، ظهور بدهی‌های انباشته، سرباز زدن از تعهدات مالی و بروز موجی از ورشکستگی‌ها، دست و پنجه نرم می‌کنند و برخی نیز به تعطیلی کشیده شده‌اند. این موارد به علاوه مشکلات بنگاه‌های فعال در حوزه تجارت بین‌المللی به ساختارهای اقتصاد کلان و بنگاه‌های بزرگ بالادستی به ویژه نظام بانکی و مالی منتقل می‌شود و متغیرهای اقتصاد کلان مانند رشد، اشتغال و تورم را دچار بحران مجدد می‌کند. بنابراین:

- دیپلماسی توأمان اقتصادی - بهداشتی با مقاصد صادراتی برای اجرایی کردن پروتکل‌های مشترک بهداشتی و امنیت زیستی به منظور استمرار صادرات و واردات، ضروری است.

- تسهیل فرآیند ثبت سفارش، اعطای موقت فرصت واردات بدون انتقال ارز و اعطای فوری تسهیلات مالی ارزی و ریالی برای تأمین مواد اولیه بنگاه‌های تولیدی و تأمین نیازهای وارداتی کشور برای پیشگیری، محافظت و مقابله با ویروس کرونا. - اولویت دادن به بازپرداخت بدهکاری و دیون دولت به بخش خصوصی در لایحه بودجه و نظام مدیریت مالی دولت به منظور بهبود تأمین مالی این بخش.

- تمدید شش ماهه کلیه مزایا و معافیت‌هایی که موعدها آنها تا پایان سال ۱۳۹۸ بوده است، برای کسب و کارهای تولیدی و خدماتی خرد.

- امهال و تنفس شش ماهه وصول کلیه مطالبات بانک‌ها، دواير دولتی و عمومی نظیر مالیات، حق بیمه تأمین اجتماعی و سایر عوارض (نظیر عوارض شهرداری‌ها و دهياری‌ها) برای کسب و کارهای تولیدی و خدماتی خرد.
- تدوین برنامه جامع بهبود فضای کسب و کار و بهبود سرمایه‌پذیری کسب و کارهای خدماتی کوچک و متوسط که اتاق ایران پیشنهاد کرده است.
- گسترش روحیه فداکاری، همکاری، از خود گذشتگی و همگامی به منظور کمک عمومی به کنترل ویروس و فعالیت اقتصادی.
- کمک گسترده به خانوارهای آسیب‌دیده، دست کم چهار میلیون خانوار برای جلوگیری از بحران‌های اجتماعی.
- ارائه تسهیلات ارزان‌قیمت به کسب و کارها و نیز خانوارها، به طوری که حداقل اثر بر تورم را داشته، موجب بحران نظام بانکی نگردد.
- حمایت از کسب و کارهای نوآورانه به منظور کمک به خروج از بحران و ایجاد مزیت‌های جدید برای شرایط جدید اقتصادی پسا کرونا یا با کرونا.
- تشکیل مطالعه و راه‌اندازی مدیریت دانش ستاد مدیریت سلامت عمومی کشور به منظور استفاده در بحران‌های مشابه به ویژه در مدیریت کلان توسعه اقتصادی کشور و ارائه آن به شکل صدور خدمات به کشورهای دیگر.
- حمایت از کسب و کارهای خرید آنلاین.
- گسترش آموزش عموم مردم در استفاده گسترده از بازارهای آنلاین و دولت الکترونیک.
- تسریع استفاده کامل از روش‌های اینترنتی در اخذ مجوزهای حوزه کسب و کار از امتیازهای آب، برق، تلفن و گاز و نیز جواز کسب و کار، مجوز ساخت و پروانه بهره‌برداری، مجوزهای بهداشت و مانند آن.
- تغییر در شرایط ورشکستگی به طور موقت برای جلوگیری از ورشکستگی بنگاه‌های اقتصادی در دروان ویروس کووید ۱۹ به منظور بازیابی توان فعالیت تولیدی پس از رفع بحران.
- به کارگیری روش‌های جدید در تأمین مالی تولید به منظور تأمین وجوه نقد و سرمایه‌گذاری به ویژه انتقال بازار مالی ایران از وضعیت بانک‌محور به سرمایه‌محور.
- بازننگری و تغییر مشوق‌های صادراتی - وارداتی در جهت تراز تجاری و درآمد ارزی.

منابع

۱. اتاق بازرگانی صنایع، معادن و کشاورزی ایران (فروردین ۱۳۹۹ الف). مسیر رشد در میانه ابهام و امید؛ چشم‌انداز رشد اقتصادی در سال ۱۳۹۹. قابل دسترسی در: <http://otaghiranonline.ir>.
۲. اتاق بازرگانی صنایع، معادن و کشاورزی ایران (فروردین ۱۳۹۹ ب). کاهش ۱۳ تا ۳۲ درصدی تجارت بین‌الملل به دلیل کرونا. قابل دسترسی در: <http://otaghiranonline.ir>.
۳. اتاق بازرگانی صنایع، معادن و کشاورزی ایران (فروردین ۱۳۹۹ ج). صنعت گردشگری قربانی کووید ۱۹. قابل دسترسی در: <http://otaghiranonline.ir>.
۴. اتاق بازرگانی صنایع، معادن و کشاورزی تهران (۱۹ فروردین ۱۳۹۹ الف). کرونا، پانزده درصد از اقتصاد ایران را هدف می‌گیرد. قابل دسترسی در: <http://www.tccim.ir/News>.
۵. اتاق بازرگانی صنایع، معادن و کشاورزی تهران (فروردین ۱۳۹۹ ب). کدام بخش اقتصاد از کرونا بیشتر آسیب دید؟ قابل دسترسی در: <http://www.tccim.ir>.
۶. ایرانا پلاس (اردیبهشت ۱۳۹۹). یک سؤال و پنج سناریو: اقتصاد جهان در پسا کرونا چگونه خواهد بود. ترجمه مریم السادات علم‌الهدی. قابل دسترسی در: <https://plus.irna.ir/news>.
۷. بانی فیلم (فروردین ۱۳۹۹). خسارات ۹۷۶ میلیارد تومانی کرونا به بخش فرهنگ، هنر و رسانه کشور. قابل دسترسی در: <http://www.banifilm.ir>.
۸. حریری، مجید (۱۳۹۹). پیامدهای اقتصادی ویروس کرونا برای ایران چیست. خبر آنلاین (۲۵ فروردین ۱۳۹۹). قابل دسترسی در: <https://www.khabaronline.ir>.
۹. دنیای اقتصاد (فروردین ۱۳۹۹). پنجاه شغل آسیب‌دیده از کرونا را بشناسید. قابل دسترسی در: <https://donya-e-eqtasad.com>.
۱۰. سهیلی، حبیب و دیگران (۱۳۹۸). درآمدی بر آثار شیوع ویروس کرونا بر اقتصاد ایران. معاونت امور اقتصادی و برنامه‌ریزی وزارت تعاون کار و رفاه اجتماعی. قابل دسترسی در: <https://economic.mcls.gov.ir>.
۱۱. شافعی، غلامحسین (۱۳۹۸). هشت پیشنهاد به رئیس‌جمهور. تهران: نشریه رسانه. قابل دسترسی در: <http://otaghiranonline.ir>.
۱۲. عبداللهی، محمدرضا و سید هادی موسوی نیک (۱۳۹۷). تحلیل بخش حقیقی اقتصاد ایران. مرکز پژوهش‌های مجلس. قابل دسترسی در: <https://www.rc.majlis.ir>.
۱۳. کردیچه مرجان و دیگران (۱۳۹۸). گزارش تحلیلی عملکرد بخش واقعی اقتصاد در نه ماهه سال ۱۳۹۸ و پیش‌بینی سال ۱۳۹۸. تهران: پژوهشکده آمار. قابل دسترسی در: www.srtc.ac.ir.
۱۴. کیهان-لندن (فروردین ۱۳۹۹). خسارت کلان بخش‌های مختلف اقتصادی در پی شیوع کرونا. قابل دسترسی در: <http://kayhan.london/fa>.
۱۵. لیلاز، سعید (۱۳۹۹). پیش‌بینی سعید لیلاز از نرخ رشد اقتصادی ایران در سال ۱۳۹۹؛ نظر در مورد مصالحه با آمریکا و پاسخ منتقدان برداشت از صندوق توسعه ملی. دنیای اقتصاد. قابل دسترسی در: <http://jamaran.news>.
۱۶. محمودی، محمدجواد و مهدی احراری (۱۳۹۲). «الگوسازی و پیش‌بینی رشد اقتصادی مبتنی بر سناریوهای رشد جمعیت با استفاده از شبکه‌های عصبی». فصلنامه مطالعات جمعیتی. سال اول، شماره دوم، صص ۴۳-۶۵.

منابع

۱۷. مرکز پژوهش‌های اتاق ایران (۱۳۹۹/۱/۲۵). قابل دسترسی در: <http://otaghiranonline.ir>
۱۸. مرکز پژوهش‌های اتاق ایران (فروردین ۱۳۹۹). ایران گرفتار با ویروس کرونا؛ ضرورت حمایت از کسب و کارها. قابل دسترسی در: <http://otaghiranonline.ir>
۱۹. مرکز پژوهش‌های مجلس (اسفند ۱۳۹۸). گزارش شماره ۸. معاونت پژوهش‌های اقتصادی، دفتر مطالعات اقتصادی. قابل دسترسی در: <https://www.rc.majlis.ir>
۲۰. مرکز پژوهش‌های مجلس (فروردین ۱۳۹۹). درباره مقابله با شیوع ویروس کرونا، ارزیابی راه طی شده و بایسته‌های مسیر پیشرو (ویرایش دوم)، گزارش شماره ۱۶. معاونت پژوهش‌های اقتصادی، دفتر مطالعات اقتصادی. قابل دسترسی در: <https://www.rc.majlis.ir>
۲۱. مرکز پژوهش‌های سیاست اقتصادی (۱۳۹۸). اقتصاد در زمان کووید ۱۹. ترجمه رضا دهنویه و دیگران. معاونت آموزشی وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی. پژوهشکده آینده پژوهی در سلامت. مرکز تحقیقات آینده‌نگری و نوآوری سلامت.
۲۲. مشکانی جنتی، ابوالفضل و دیگران (۱۳۹۰). بررسی تأثیر هزینه آموزش بر سرمایه انسانی و رشد اقتصادی با استفاده از الگوی تعادل عمومی قابل محاسبه. فصلنامه تحقیقات مدل‌سازی اقتصادی. شماره ۵، صص ۱۰۳-۱۳۰.
۲۳. مطلق، منیر (۱۳۹۹). فقر بیشتر کشورهای فقیر در پی کرونا، الشرق الاوسط فارسی (۶ آوریل). قابل دسترسی در: <https://m.aawsat.com>
۲۴. مک کنزی (۱۳۹۹). توصیه‌های مک کنزی برای نحوه بازگشایی اقتصاد در زمان شیوع کووید ۱۹. ترجمه فروغ کریمی امیرکیاسر. اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران. قابل دسترسی در: <http://www.tccim.ir>
۲۵. واحد بررسی‌های اقتصادی اتاق ایران (۱۳۹۹). ارزیابی اثر بیماری کرونا بر اقتصاد ایران؛ گزارش اول. قابل دسترسی در: <http://otaghiranonline.ir>
26. Economist (11th April). The change covid-19 is forcing on to business. Available at: www.economist.com/breifing/2020/04/11.